

O'ZBEK VA INGLIZ TERMINOLOGIYASINING O'ZARO ALOQASI VA RIVOJLANISHIDAGI UMUMIY HAMDA FARQLI JIHATLARI

Xudoyorova Sitara

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek va ingliz terminologiyasining shakllanishi, rivojlanishi va o'zaro ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, ikki til termin tizimlarining umumiy va farqli jihatlari, ularning lingvistik xususiyatlari hamda ijtimoiy-madaniy omillari yoritiladi. Tadqiqotda tilshunoslik va terminologiya nazariyasiga asoslanilgan ilmiy manbalar tahlil qilinib, ikki tilning terminologik tizimlarini rivojlantirishda globalizatsiya, texnologiyalar, tarjima amaliyoti va til siyosati kabi omillar roli ko'rsatib o'tiladi.

Kalit so'zlar: terminologiya, o'zbek tili, ingliz tili, terminlar tizimi, qiyosiy tahlil, tarjima, globalizatsiya.

Bugungi globallashuv davrida ilm-fan, texnika, axborot texnologiyalari, iqtisodiyot va boshqa sohalar tez sur'atlar bilan rivojlanmoqda. Bu jarayon til tizimlariga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Xususan, terminologiya – maxsus sohalarga oid atamalar tizimi – ilmiy hamkorlik, tarjima va axborot almashinuvi orqali tobora kengayib bormoqda. O'zbek va ingliz tillari ham bu jarayonda faol qatnashib, o'z termin tizimlarini rivojlantirib kelmoqda. O'zbek tiliga inglizcha terminlarning kirib kelishi, ingliz tilida esa o'zbek tilidagi madaniy va milliy tushunchalarni ifodalovchi birliklarning qo'llanilishi terminologiya rivojida o'zaro aloqadorlikni kuchaytiradi. Mazkur maqolada shu jarayonlar qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi.

O'zbek terminologiyasi XX asrning boshlaridan boshlab shakllanib, sovet davrida tizimli ravishda rivojlantirildi. Ilm-fan, texnika va sanoat sohalaridagi yangi tushunchalarni ifodalashda dastlab rus tilidagi terminlardan foydalanilgan. Mustaqillikdan so'ng esa milliy terminlarni yaratish, mavjudlarini standartlashtirish va yagona me'yorlarni belgilashga e'tibor kuchaydi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Atamalar komissiyasi va boshqa ilmiy muassasalar o'zbek terminologiyasini rivojlantirishda muhim rol o'ynamoqda. Bugungi kunda o'zbek terminologiyasi ikki asosiy manbadan to'yinadi:

1. Ichki manbalar – milliy leksika asosida yangi terminlar yaratish (masalan, “tezkor xotira” – “operativnaya pamyat”ning muqobili);
2. Tashqi manbalar – asosan ingliz, rus va boshqa tillardan terminlarni o'zlashtirish (masalan, “marketing”, “logistika”, “startap” va boshqalar).

O'zbek terminologiyasi rivojida me'oriylashtirish (standartlashtirish), izchillik va milliy xususiyatni saqlab qolish muhim vazifalar bo'lib qolmoqda.

Ingliz tili bugungi kunda xalqaro kommunikatsiya, ilm-fan, texnologiyalar tili sifatida tan olingan. Shu bois ingliz terminologiyasi juda keng qamrovli bo'lib, turli sohalarda yangidan-yangi atamalarni yaratishda yetakchi o'rin egallaydi. Ingliz tili terminologiyasining asosiy xususiyati – uning moslashuvchanligi va tezkorligidir: yangi tushunchalar uchun yangi so'zlar tezda yaratiladi yoki mavjud birliklarga yangi ma'nolar

yuklanadi. Masalan, “cloud” soʻzi dastlab “bulut” maʼnosida boʻlgan boʻlsa, IT sohasida “bulutli texnologiya” tushunchasini anglata boshladi. Bundan tashqari, ingliz terminologiyasi boshqa tillardan oʻzlashtirishga ham ochiq. Tarixiy jihatdan fransuz, lotin va yunon tillaridan kirib kelgan terminlar koʻp. Bu esa ingliz tilining leksik jihatdan boyib borishiga yordam bergan.

Oʻzbek va ingliz terminologiyalari oʻrtasidagi aloqadorlik, avvalo, tarjima jarayonida yaqqol namoyon boʻladi. Bugungi kunda ilmiy-texnikaviy adabiyotlar, qoʻllanmalar va darsliklarning koʻpi ingliz tilidan oʻzbekchaga tarjima qilinadi. Shu jarayonda terminlar oʻzbek tiliga turli usullar bilan kirib keladi:

- Kalkalash (soʻzma-soʻz tarjima): “software” – “dasturiy taʼminot”;
- Fonetik oʻzlashtirish: “marketing” – “marketing”;
- Muqobil termin yaratish: “outsourcing” – “tashqi manbalardan foydalanish”.

Aksincha, ingliz tilida Oʻzbekistonga oid madaniy, tarixiy va geografik tushunchalarni ifodalovchi terminlar ham paydo boʻlmoqda: “mahalla”, “navoiyology” (Alisher Navoiyga oid tadqiqotlar), “pilaf” (palov) kabi birliklar ingliz tiliga oʻzbek madaniyatini aks ettiruvchi termin sifatida kirgan.

Oʻzbek va ingliz terminologiyalari quyidagi umumiy xususiyatlarga ega:

1. Sohaviylik – ikki tilda ham terminlar muayyan ilmiy yoki texnik soha bilan bogʻliq.
2. Aniqlik va ixchamlik – terminlar oddiy soʻzlardan farqli oʻlaroq, aniq tushunchani ifodalaydi.
3. Standartlashtirish zaruriyati – terminlar tartibga solinishi, lugʻatlarda bir xillikda berilishi muhim.
4. Global omillar taʼsiri – ilm-fan va texnologiyalar rivoji natijasida yangi terminlarning kirib kelishi.

Biroq ikki til terminologiyasida ayrim farqlar ham mavjud:

1. Manbalar – oʻzbek terminologiyasida rus va ingliz tillaridan kirib kelgan terminlar koʻp boʻlsa, ingliz terminologiyasi koʻproq lotin, yunon va fransuz tillaridan oziqlanadi.
2. Yangi termin yaratish usuli – ingliz tilida yangi terminlarni yaratishda mavjud soʻzlardan derivatsiya va kompozitsiya yoʻli bilan foydalanish keng tarqalgan (“smartphone”, “binge-watch”), oʻzbek tilida esa koʻproq tarjima yoki tayyor terminni oʻzlashtirish usuli koʻrinadi.
3. Normativ baza – ingliz tilida terminologiyani tartibga soluvchi yagona davlat organi yoʻq, asosiy rol ilmiy markazlar va nashriyotlarga tegishli; oʻzbek tilida esa Atamalar komissiyasi kabi rasmiy organ mavjud.
4. Fonetik moslashuv – ingliz tilida oʻzlashtirilgan terminlar koʻpincha asl shaklida saqlanadi, oʻzbek tilida esa fonetik va morfologik moslashuv sodir boʻladi (“kompyuter” – “computer”, “loyiha” – “project”).

Globalizatsiya jarayonida ingliz tili butun dunyo uchun asosiy manba tili boʻlib bormoqda. Shuning uchun oʻzbek terminologiyasining katta qismi ingliz tilidan bevosita yoki bilvosita kirib kelmoqda. Shu bilan birga, milliy terminlarni yaratish, ularni xalqaro terminologiyaga moslashtirish, ikki tilli lugʻatlar va elektron resurslarni boyitish masalalari dolzarb boʻlib qolmoqda. Hozirgi kunda onlayn lugʻatlar, korpus lingvistika, avtomatik

tarjima tizimlari (Google Translate, DeepL va boshqalar) ikki til terminologiyasi o'rtasidagi aloqadorlikni yanada kuchaytirmoqda.

O'zbek va ingliz terminologiyalarining o'zaro aloqasi bugungi globallashuv sharoitida yanada faollashib bormoqda. Ingliz tili terminlari o'zbek tiliga, o'zbek madaniyatiga oid terminlar ingliz tiliga kirib borishi ikki tomonlama boyish jarayonidir. Bunda asosiy vazifa – milliy tilning boy imkoniyatlarini saqlab qolgan holda, ilm-fan va texnikadagi yangiliklarni aniq ifodalovchi terminlarni yaratish va standartlashtirishdir.

Demak, o'zbek va ingliz terminologiyalari umumiy jihatdan sohaga xoslik, aniqlik va standartlashtirish zaruriyatiga ega bo'lsa-da, yangi terminlarni yaratish usuli, manbalari va normativ bazasi jihatidan farq qiladi. Shu sababli har ikki til terminologiyasini qiyosiy o'rganish kelgusida samarali tarjima, ilmiy hamkorlik va til siyosatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Atamalar komissiyasi materiallari.
2. G'ulomov A. va boshqalar. O'zbek terminologiyasi asoslari. – Toshkent: Fan, 2018.
3. Crystal D. English as a Global Language. – Cambridge: CUP, 2012.
4. Cabré M. T. Terminology: Theory, Methods and Applications. – Amsterdam: John Benjamins, 1999.
5. Al-Kasimi A. M. Theory of Terminology. – London: Routledge, 2017.
6. "O'zbek tilining izohli lug'ati." – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2020.
7. Merriam-Webster's Collegiate Dictionary. – Springfield, MA: Merriam-Webster, 2022.